

ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Панчук Наталія Петрівна*¹

¹Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9090-6073>

UDC: 378.147

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі впливу життєво-професійного самовизначення на формування особистості майбутнього фахівця в ранньому юнацькому віці, готовності до професійної діяльності в процесі навчання в закладі вищої освіти.

Здійснено аналіз сучасних підходів до процесу професійного становлення майбутнього фахівця в сучасних умовах навчання у закладах вищої освіти.

Розглянуто важливість усвідомлення відповідальності за компетентне проєктування свого життєвого і професійного шляху в процесі професійного становлення та формування такої суб'єктності, в основі якої покладена рефлексія власної самооцінки.

Виявлено, що партнерський освітній діалог в системі «викладач – студент», виступає для останнього лише зовнішнім провідником, який спрямовує його зусилля на пошук сенсу свого життя. Разом з цим, активізація механізму рефлексії сприяє перенесенню цього процесу у внутрішній план, що робить його особистісно-значущим. Це, в свою чергу, інтенсифікує вибудовування різноманітних програм свого життєвого шляху: особистісного розвитку, професійного становлення або кар'єрного росту, творчого самовираження, розвитку тих чи інших здібностей, досягнення гармонійного розвитку або ж духовної досконалості тощо.

Наголошено, що майбутній фахівець повинен усвідомлювати свою відповідальність за компетентне проєктування власного життєвого та професійного шляху; дбати про те, щоб обрана ним професія ставала для нього «справою життя», який він буде відданим і про яку турбуватиметься більше, ніж про захист свого «Я».

Здійснено аналіз життєво-професійних ціннісних орієнтацій респондентів. Підкреслено, що цінності є мотивувальними компетентностями, певними спрямовувальними і прискорювальними мотивами людської поведінки, діяльності, зокрема професійної.

Доведено, що надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки здобувача вищої освіти є важливим моментом становлення особистості майбутнього фахівця-філолога, формуванні стійких життєвих поглядів, професійних переконань.

Ключові слова: життєво-професійне самовизначення, професійні ціннісні орієнтації, особистісні ціннісні орієнтації, професійна підготовка, життєво-професійний шлях.

Визначення проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. визнанні європейських цінностей та імплементації стандартів забезпечення якості освіти і, зокрема, вищої (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2015). Навчально-

Сучасні процеси змін в освітній політиці української держави ґрунтуються на

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Nataliia Panchuk

This is an Open Access journal. This work is licensed under a **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**.
Link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

професійна діяльність, як провідний вид діяльності в юнацькому віці, є основним етапом життєво-професійного шляху та формування особистості.

Ретроспективні підходи розуміння та вивчення наукової сутності самовизначення особистості та професійного самовизначення дають можливість досліджувати різні аспекти професійного зростання та професійної реалізації фахівців, зокрема фахівців педагогічно-філологічної сфери, в сучасних умовах професійного навчання закладів вищої освіти.

В психологічній готовності до самовизначення провідну роль відіграє самосвідомість – усвідомлення своїх якостей та їх оцінка, уявлення про своє реальне і бажане Я, рівень домагань, оцінка себе та інших, інтроспекція й особистісна рефлексія. Смисложиттєва активність здобувача вищої освіти відображає процес формування цінностей та ціннісних орієнтацій, як стійкого елемента життєвої перспективи.

Життєве самовизначення на основі пріоритетної системи ціннісних орієнтацій або вибору у плані однієї з ліній розвитку особистості, або загальної спрямованості життєвого шляху, є процесом. Даний процес зачіпає практично всі підструктури особистості та виступає як інтегроване поєднання морально-світоглядного, ціннісно-цільового й мотиваційного самовизначень особистості.

Політико-економічна нестабільність, переведення закладів освіти на дистанційну форму навчання, відсутність прямого контакту викладача зі студентом стали

причинами погіршення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців (Лохвицька & Кролівець, 2023), що, в свою чергу, піднімає актуальність проблеми впливу життєво-професійного самовизначення на формування особистості майбутнього фахівця в ранньому юнацькому віці. В сучасних умовах війни частина молодих людей опинилася в стані розгубленості по відношенню до свого професійного майбутнього. Це дозволяє говорити про проблему професійного самовизначення особистості як про реальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням сьогодення, за нашою науковою позицією, є особливості здійснення життєво-професійного вибору особистості в юнацькому віці та вплив на нього психологічних детермінант. Сучасні науковці наголошують на тому, «на цей вік припадає чимало випробувань, які мають свій відбиток на розвитку моральної свідомості юнаків та дівчат, що, в свою чергу, впливає на здійснення самостійного, вільного вибору» (Булах & Некіз, 2023: 6). Сучасна модель підготовки фахівця ґрунтується на компетентнісному підході, який передбачає пізнавально-діяльнісну організацію освітнього процесу, при якій студенти здобувають не лише міцні знання, а й сталі практичні навички. Важливим стає використання не лише актуальних ресурсів особистості, а й розвиток та реалізація її потенційних ресурсів, що в кінцевому випадку забезпечить успішне набуття професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Дослідження сутності, змісту та

структури професійного самовизначення проаналізовані в працях Л. Помиткіної (Помиткіна, 2013). Дослідження проблеми життєвих цінностей відображено у працях А. Очеретяного (Очеретяний, 2020), Т. Kassetta, R. Ryan (Kasser & Ryan, 1993), життєвих стратегій – у працях С. Shealy (Shealy, 2016), життєвого плану – у працях І. Беха (Бех, 1998). Дослідження українських дослідників (Долинська & Максимчук, 2000; Максимчук, 2009; Булах & Некіз (2023); Лохвицька & Кролівець (2023); Ткач & Бочелюк (2009); Бугерко, (2022)) розкривають психологічні особливості формування готовності до професійної діяльності, оволодіння здобувачами вищої освіти професійними знаннями, вміннями та навичками.

Мета статті – проаналізувати результати сучасних досліджень у вітчизняній та зарубіжній психології з даної проблеми; особливостей життєво-професійного самовизначення у формуванні особистості майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки.

Методи та прийоми. Теоретичне дослідження здійснене з використанням методу аналізу психолого-педагогічної літератури, загальнонаукових методів порівняння, систематизації, інтерпретації та опису ідей та фактів; бесіди, методики «Життєво-професійний шлях». Методика на достатньому рівні відповідає вимогам контент-валідності. Виконання завдання не викликає труднощів, інструкція зрозуміла. Це свідчить про те, що дана методика відповідає вимогам довірчої валідності.

Дослідження основного матеріалу з

повним обґрунтуванням наукових результатів. Професіоналізація – це один з найважливіших способів самовизначення особистості. Це пошук свого місця в суспільстві. Вибір професії – це не просто вибір сфери діяльності, це визначення шляху розвитку своєї особистості, реалізація своїх знань, вмінь та здібностей. Проблеми професійного самовизначення виходять на перший план у юнацькому віці. Найважливішою характеристикою ранньої юності виступає орієнтація на майбутнє, яка створює позитивний емоційний фон ставлення особистості до себе, стимулює її активність і є основою її розвитку. Юнацький вік співпадає з навчанням у вузі. Саме на першому курсі формується відношення молодого людини до навчання, до майбутньої професійної діяльності, продовжується активний «пошук себе», формуються якості професійно грамотного сучасного спеціаліста.

Важливою є думка українських науковців Т. Ткача та В. Бочелюк про те, що саме «...через освіту і освітній простір людина набуває можливості віднайти і зберегти себе у своїй самості, а з іншого боку – проектувати свою життєдіяльність і будувати її за цим проектом...» (Ткач & Бочелюк, 2009 : 35). При проведенні практичних занять слід брати до уваги системоутворюючий фактор самопізнання як провідної складової компоненти інтеграції теоретичних знань у свідомість майбутнього вчителя, на основі якої відбувається перенесення смислів і значень на власні дії та вчинки, підвищення самоактивності і, як наслідок, особистісне зростання. Формами практичних занять

можна використовувати бесіди, диспути, обговорення педагогічних ситуацій, тренувальних вправ, самоаналізу, рольових ігор тощо. Система вправ, диспутів, проблемних ситуацій підбирається з врахуванням їх поступового формування в образі «Я»-професіонал. Адже на кожному занятті здобувачі вищої освіти могли конкретизувати власні уявлення про себе, мали можливість розширити територію «Я», усвідомити важливість становлення професійних цінностей (Максимчук, 2011). «Проблема розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення має розв'язуватися завдяки створенню у навчальному закладі відповідних психолого-педагогічних умов, що можуть реалізуватися через проведення спеціальної тренінгової роботи, психологічного консультування, спрямованого на допомогу молоді у процесі професійного самовизначення та тематичного відеолекторію» (Помиткіна, 2013).

Як компонент молодіжної свідомості, життєва орієнтація включає в себе всі характерні для ціннісних орієнтацій рівні:

емоційний, що характеризується, в першу чергу, соціальними почуттями;

когнітивний, що виражає свідому спрямованість на форми життєдіяльності;

поведінковий, що виражає готовність зайнятися тією чи іншою діяльністю.

Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей, планів. Життєві плани залежать від завдань, які визначаються об'єктивними умовами життя та ціннісними орієнтаціями юнака та умовно поділяються

на:

професійно-освітні (отримати цікаву улюблену роботу, підвищити свою кваліфікацію, отримати вищу освіту);

суспільно-політичні (розширити свій політичний кругозір, приймати участь в суспільному житті);

романтико-пізнавальні (побувати в інших містах і країнах; набути нових вражень);

особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити сім'ю, виховати дітей справжніми людьми);

матеріально-побутові (добитися гарного матеріального становища, створити хороші житлові умови).

Життєві плани молоді формуються на основі її уявлень про об'єкт вибору, з врахуванням значимості для неї професійного самовизначення, а також самої праці. «Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнених цілей, котрі ставить перед собою особистість, як наслідок побудови «піраміди» її мотивів, становлення усталеного ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі поодинокі прагнення, що минають; з іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів. Безпосередній вплив на життєві цінності особистості справляють цілі та інтереси суспільства, ідеологічні установки, моральні та правові норми, соціальні цінності» (Бех, 1998: 141).

Професійне самовизначення є одним з новоутворень раннього юнацького віку. Умовою для виникнення розвитку життєвого самовизначення (ким бути? Яким бути?) виступають ціннісні орієнтації. Готовність до

самовизначення вимагає формування у юнацькому віці стійких, свідомо вироблених уявлень про свої обов'язки і права по відношенню до суспільства, інших людей, моральних принципів і переконань, розуміння обов'язку, відповідальності, вміння аналізувати власний життєвий досвід, спостерігати за явищами дійсності, давати їм оцінку та ін.

На професійне самовизначення студентів істотним чином впливає розвиток рефлексивних здібностей, що «сприяє процесам самопізнання, самоаналізу думок і переживань, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, перетворення власного ментального досвіду, розкриття внутрішніх особистісних ресурсів, що в підсумку призводить до вироблення індивідуального життєвого стилю – унікального способу взаємодії з життям» (Бугерко, 2022:40).

Професійна самосвідомість вчителя, викладача розпочинає формуватися вже в період навчання у вищій школі і становлення його визначається впливом двох факторів. Один з них зв'язаний з процесом засвоєння студентами – майбутніми викладачами професійних цінностей, понятійного і концептуального апарату дисциплін психолого-педагогічного циклу, в термінах можуть бути усвідомлені властивості й особливості власного «Я» як професійно значущих. Другим фактором розвитку професійної самосвідомості є сама реальна педагогічна діяльність, в ході якої проявляються, об'єктивуються для інших і для себе професійно важливі властивості і

особливості майбутнього вчителя (Дуткевич & Максимчук, 2010).

Життєві цінності студента трактуються (Очеретяний, 2020: 3) як «основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності».

Поняття «життєвих стратегій» включає такі феномени як:

1) спосіб життя, який включений в систему орієнтування за допомогою механізмів сприймання та інтуїції і характеризує емоційну сторону людського життя;

2) смисл життя – цілісне уявлення про фундаментальні основи життя;

3) життєві цінності – виступають як система ідей і переконань особистості відносно повноцінного життя, яка сформувалась під впливом культурних традицій, зразків та ідеалів;

4) життєві норми – вимоги до змісту і якості життя, а також стандарти оцінки життєвих подій.

В юнацькому віці з життєвими цілями та планами на майбутнє тісно пов'язаний ідеал, який виступає внутрішньою спонукальною силою дій, визначає шляхи досягнення цілей, змінюється по мірі розвитку особистості, збагачення досвідом, знаннями, сприяє формуванню певних рис характеру і виражає рівень активності.

Зарубіжні учені у дослідженнях розглядають життєві стратегії особистості, як

спосіб організації її життя в спектрі своєї індивідуальності та забезпечення власних потреб і прагнень. Ґрунтуючись саме на життєвих цінностях, життєві стратегії представляються стабільними, стійкими утвореннями, які організують цілісність життєдіяльності, визначають спосіб буття людини в майбутньому (Shealy, 2016).

Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до початку війни в Україні. В експериментальному дослідженні прийняли участь студенти другого курсу факультету іноземної філології.

На основі результатів констатувального експерименту за методикою «Життєво-професійний шлях» нами виявлено змістові характеристики життєво-професійного шляху, виділення особистісних якостей досліджуваних, що виступають для них особливо значущими у досягненні життєвих та професійних цілей, реалізації власних домагань.

Контент-аналіз результатів дослідження показав, що за змістовною інтерпретацією можна виділити декілька груп відповідей. Так, частина студентів (16,7%) розуміють «професійний шлях» як шлях оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками; самовдосконалення; набуття досвіду; становлення себе як професіонала. Серед відповідей найбільш характерними є: «шлях, в якому ти себе розвиваєш і знаходиш»; «шлях розвитку себе у професійній діяльності».

Інша група респондентів (25,0%) бачить у професії вчителя своє покликання,

мету свого життєвого шляху, здійснення мрії. Про це свідчать такі варіанти відповідей: «той шлях, який людина обирає»; «коли обирає професію та слідує ним все життя»; «досягнення своєї мети». Аналіз даних висловлювань є прикладом того, що студенти вбачають в професії вчителя смисл свого життєвого шляху, покликання. У них наявні професійні цінності, що визначають професійно-педагогічну спрямованість особистості.

Наступна група студентів (25,0%) трактує професійний шлях, пов'язуючи його з реалізацією духовних цінностей, а саме, надають перевагу таким цінностям як задоволення, насолода від роботи, радість від роботи з дітьми і т.д. Серед відповідей даних студентів ми виділили такі: «шлях, який є складним, плідним, але приносить задоволення»; «та праця, яка приносить задоволення»; «праця, яка приносить користь не лише тому, хто її виконує».

Дуже важливим є той факт, що студенти (8,3%) визначають професійний шлях невід'ємно від життєвого. Про це свідчать такі висловлювання студентів: «праця, якою людина займається впродовж життя».

За матеріалами дослідження ми приходимо до висновку, що деяка частина студентів (8,3%) бачить свій «професійний шлях» просто як час, який вони будуть тратити на виконання професійних обов'язків. До цього висновку привели такі висловлювання: «це період від здобуття освіти до завершення професійної діяльності». У студентів, що складають дану групу, не

зафіксовано спрямованості до самоосвіти, самовдосконалення, активності на пізнання, відкриття нового, прагнення творчо реалізувати свій особистісний потенціал, не виявлено зацікавленості до своєї майбутньої професії. Як бачимо, вже в інтерпретації поняття «професійний шлях» чітко простежуються відмінності в ціннісно-емоційному ставленні до обраної професії.

Інша група студентів (8,3%) трактує «професійний шлях» як засіб побудови кар'єри, досягнення високих професійних результатів. Дану думку підтверджують такі висловлювання: «можливість реалізувати себе». Тут мають місце цінності, спрямовані на самореалізацію.

Усі названі студентами відповіді можна згрупувати за змістом. Для зручності аналізу ми відобразили результати в таблиці (див. Табл.1).

Як бачимо, до ієрархічної структури

«визнання, захоплення, гідної праці», «високого рівня», «найвищих висот», «успіху», «наукових титулів», «високого кар'єрного росту», «значних успіхів» – 58,3%; «поставлених цілей», «реалізації поставлених цілей» – 16.7%; розвитку себе і навчання інших – 8.3%; гармонії з собою – 8.3%.

Як бачимо, найбільшу кількість виборів отримали статусні ціннісні орієнтації (58,3%).

При завершенні речення «Плануючи своє життя, я...» частина студентів (8.3%) пов'язує його зі створенням сім'ї та професією: «бачу у ньому сім'ю та престижну роботу».

Наступна група досліджуваних (25%) висловлює наявність цілеспрямованості та саморозвитку і вдосконалення: «йду до своєї мети», «реально оцінюю, яка ціль мені під силу зараз», «намагаюся ставити цілі, які досягаю поступово».

Таблиця 1

Групи ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів

№ з/п	Групи ціннісних орієнтацій	Кількість виборів студентів (%)
1.	Професійні	33,3
2.	Духовні	25,0
3.	Самовдосконалення	16,7
4.	Статусні	8,3
5.	Особистісні, життєві	8,3

групи ціннісних орієнтацій ввійшли: професійні (33,3%), духовні (25,0%), самовдосконалення (16,7%), статусні (8,3%) та особистісні, життєві (8,3%).

При завершенні речення «В професії мені б хотілося досягти...» ми отримала наступні результати:

Позитивним є те, що окрема частина студентів (8.3%) орієнтується в майбутньому на морально-особистісні якості: «в першу чергу приділяю увагу морально-особистісним якостям».

Деякі студенти (8.3%) взагалі не планують свого подальшого життєвого шляху:

«його не планую». Або ж не планують працювати за фахом (8.3%), оскільки «розглядають себе у безлічі сфер».

Також є відповіді студентів (8.3%) , які звертають увагу на матеріальне забезпечення в майбутньому: «хочу забезпечити себе всім необхідним».

Окрема частина респондентів (8.3%) не дала чіткої відповіді: «розставляю пріоритети правильно».

Щодо головної професійної мети студентів ми виділили наступні групи відповідей, які відображають:

професійні ціннісні орієнтації: «добре знати основні предмети», «стати для своїх учнів не тільки вчителем, а й порадиником», «навчити дітей любити предмет», «вивчити правопис, навчитися навчати», «реалізовувати себе», «вільно володіти матеріалом», «у вихованні гідних учнів», «стати кандидатом наук», «знайти роботу по душі» (75.0 %);

суспільні ціннісні орієнтації: «сформувати свідоме суспільство» (8.3%); не визначилися: (8.3%).

При аналізі відповідей щодо планування на майбутнє ми отримали наступні відповіді, в яких відображено спрямованість:

на професію вчителя та налаштованість працювати за фахом: «працювати за спеціальністю», «працювати за професією», «закінчити університет з дипломом магістра і працювати вчителем» (25%);

на побудову кар'єри: «займатися науковою діяльністю», «бути щасливою у професійному плані» (16.7%);

на створення сім'ї: «створити щасливу

сім'ю», «бути щасливою у сімейному плані», «мати велику сім'ю» (25%);

на матеріальний добробут: «власний бізнес», «стабільний дохід» (16.7%);

на особистісний розвиток: «розвивати себе», «самовдосконалюватися», «стати більш самостійною» (25%);

на духовний розвиток: «здійснити свої мрії», «багато подорожувати», «займатися тим, що приносить задоволення» (25%).

На наступному етапі нас цікавило питання щодо головної життєвої мети респондентів. Переважна частина вказала орієнтацію:

на сімейне життя, на рідних людей: «бути хорошою дружиною і мамою», «кожного дня проживати щасливі моменти з рідними людьми», «сім'я», «щаслива та здорова сім'я», «мати щасливу сім'ю» (41.7%);

на бажання бути щасливою людиною: «щастя», «бути щасливою» (16.7%);

на цілеспрямованість: «завжди йти до своєї мети» (8.3%);

на майбутню професію: «бути хорошою вчителькою», «не робити помилок моїх вчителів», «закінчити навчання у вузі» (25%);

на духовність: «бути щирою з самою собою» (8.3%).

Професійне самовизначення особистості як майбутнього фахівця полягає не тільки у виборі його професії, але і в його реалізації, а основою цього має стати психологічна готовність та адаптація на робочому місці, яка буде акцентуватись: на рекомендаціях по вирішенню низки проблем, пов'язаних з професійною діяльністю; на

психологічній підготовці особистості у визначенні своєї позиції щодо самостійного прийняття рішення.

Сенс роботи вчителя студенти вбачають: «у вихованні людини», «у допомозі учням розвивати себе», «у навчанні учнів», «у вихованні в учнів любові до країни, поваги до інших», «у вмінні вибудовувати правильні взаємовідносини», «у тому, щоб передати свої знання іншим», «у тому, щоб навчити жити, не нав'язуючи свою думку та допомагати», «навчити дитину і не зламати психіку», «в тому, щоб дитина вміла застосовувати вивчене», «щоб допомогти учням у виборі професії».

У розумінні студентів найважливішим для вчителя є:

взаєморозуміння (8.3%),
допомога учням, озброєння їх знаннями (33.3%), «бути прийнятим учнями», «навчити дітей вчитися», «щоб діти знали»;

знання предмету (41.7%): «бути самим собою», «володіти бездоганно знаннями свого предмету», «знання»;

любов до предмету (16.7%): «любити свій предмет», «любити свою справу»;

повага до дітей (16.7%): «повага дітей та взаємоповага»;

людяність (8.3%): «бути людиною»;
не визначилися (8.3%).

Досліджувані вбачають роль вчителя в суспільстві в тому, щоб:

«вчити жити», «навчати та виховувати дітей», «вміти навчати», «бути обізнаним в різних сферах», «бути комунікабельним», «правильно подавати навчальний матеріал», «розуміти учня», «бути прикладом для своїх

учнів» (66.7%);

знайти до кожного учня індивідуальний підхід (8.3%);

не визначилися (8.3%);
правильно організувати свою діяльність (8.3%);

бути захоплений своєю професією (8.3%);

любити свою справу (8.3%).

Досліджуваним найбільше в роботі вчителя подобається:

«керувати процесом» (8.3%);

«бачити учнів, які виростуть добрими людьми» (8.3%);

«спілкування з дітьми», «улюблена професія», «працювати з дітьми», «мій предмет», «знаходити підхід до кожного учня» (58.3%);

«нічого» (8.3%);

«те, що постійно потрібно іти вперед» (8.3%);

«перевірка зошитів» (8.3%).

Для правильного вибору професії необхідно визначити свої професійні інтереси і схильності, умовно це можна назвати «Я хочу», по-друге, оцінити свої професійно важливі якості, тобто свої можливості, стан здоров'я що можна назвати «Я можу». Для того, щоб бути вчителем, на думку досліджуваних:

необхідні знання (50.0%): «потрібно знати матеріал», «потрібно хотіти навчити когось», «передати свої знання», «потрібно розуміти педагогіку і психологію», «я маю добре володіти предметом», «треба вільно володіти матеріалом»;

потрібно любити дітей (33.3%):

«потрібно навчитись любити всіх дітей однаково», «потрібно мати любов до професії, дітей», «потрібно любити дітей»;

потрібно самовиховуватись (16.7%);
«потрібно мати бажання вчитися все життя».

Варто відмітити, що особистість, обираючи майбутню професію, має оцінити свої людські якості для розвитку та формування вольової спрямованості. Вона є суб'єктом власного розвитку та здатна до свідомого самовизначення, вдосконалення наявних особистісних ознак і характеристик відповідно до її життєвих, професійних цінностей та ідеалів. У завершенні речення «Не дивлячись ні на що, вчитель...» ми побачили, що студенти виокремили домінуючі, морально-духовні якості, а саме:

- людяність (25%),
- любов до учнів (16.7%);
- справедливість (8.3%),
- стриманість (41.7%);
- повага до учнів (33.3%);
- відповідальність (8.3%);
- не надали відповіді (8.3%).

При виявленні професійних цілей ми можемо зробити висновок, що майбутні фахівці вбачають їх в наступному:

- «виховати дітей» (8.3%);
- «бути добрим і гарним вчителем» (25.0%);
- «стати досвідченим фахівцем», «стати успішним педагогом, який знає свою справу» (25.0%);
- «займатися тим, що буде приносити не лише матеріальні кошти, але й задоволення» (8.3%);
- «написання наукових робіт»,

«отримання титулів» (16.7%);

«набути необхідних навичок та вмінь» (8.3%);

«їх немає» (8.3%);

Згідно думки майбутніх фахівців-філологів гарним вчителем, є той, хто

розуміє учня (83.3%): «той, хто розуміє свого учня», «на рівні з ним», «той, хто може зрозуміти дитину», «який може знайти спільну мову з дитиною», «хто розуміє учня», «який знайде правильний підхід до дітей», «який є другом для учнів», «думає не тільки про себе, а й про учня»;

хто може дати міцні знання дітям (25.0%): «який для кожної ситуації знайде вихід», «який вміє правильно організувати навчальний процес».

Найбільш високі ранги, як показали відповіді студентів, займають такі цілі: досягти справжнього професіоналізму; успіхів; найвищого рівня професіоналізму; стати фахівцем; добитися найвищих результатів своєї праці; набути найвищого рівня знань, щоб передати іншим; добитися повного взаєморозуміння з вихованцями; найвищий професійний розвиток; повага. Таким чином, як бачимо, ввійшли професійні, статусні цілі та цілі самовдосконалення.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень.

Формування успішного професійного самовизначення молоді особистості, вимагає від неї певних психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам обраної професії і сприяють успішному оволодінню нею. Від молоді особистості вимагається набуття таких

психологічних якостей, як розвиток природних здібностей, розширення та поглиблення професійних інтересів, ціннісні, моральні орієнтації та ідеали, кар'єрні прагнення, професійні плани, суспільно-політичні переконання.

Вироблення внутрішньої позиції майбутнього фахівця, надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки здобувача вищої освіти є важливим моментом у становленні особистості майбутнього фахівця, формуванні стійких життєвих поглядів та професійних переконань.

Перспективу подальших досліджень ми пов'язуємо з вивченням психологічних особливостей життєво-професійного самовизначення в формуванні особистості сучасного студента в період навчання під час війни в Україні. Зокрема, вимагають розробки питання вивчення професійних та життєвих цілей, адекватних новій ситуації, що склалася, а також процесу формування майбутнього кваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця в кризових суспільних умовах та в критичних ситуаціях життя, оскільки успішний особистісний і професійний розвиток дає можливість прогнозувати психологічне благополуччя, задоволеність життям і особистісне зростання кожної людини в сучасному світі.

References :

- Bekh, I.D. (1998). *Osobystisno zorientovane vykhovannia*. Kyiv : IZMN. 204 [in Ukrainian].
- Buherko, Yu. (2022). Reflektyvnyi kharakter navchalnoi diialnosti yak tsinnisnyi chynnyk profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia. *Psykholohichni zhurnal*. 8 (2). 39-54. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.2.4> [in Ukrainian].
- Bulakh, Iryna, & Nekiz, Tetiana (2023). *Dynamika vplyvu psykhologichnykh determinant na etapy moralnoho vyboru osobystosti yunatskoho viku*. *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky*. Vypusk 22 (67). 5-15 [in Ukrainian].
- Dutkevych, T. V., & Maksymchuk, N.P. (2010). *Psykholohiia vyshchoi shkoly (kurs lektsii): navchalnyi posibnyk: Kamianets-Podilskyi : Aksioma*. 228 [in Ukrainian].
- Dolynska, L.V., & Maksymchuk, N.P. (1998). *Dynamika zhyttievych ta profesiinykh tsinnosti maibutnoho vchytelia. Tsinnisni orientatsii v hromadianskomu stanovleni osobystosti: zb. vseukrainskoi nauk.-prakt. konferentsii. Drohobych*. 156-159 [in Ukrainian].
- Lokhvitska, Liubov, & Krolivets, Yuliia (2023). *Suchasni tendentsii profesiinoy pidhotovky psykhologiv-doshkilnykiv: analiz i vektory vdoskonalennia*. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky : zb. nauk. prats / za nauk. redaktsiieiu I. S. Bulakh*. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2023. Vyp. 21 (66). 38-51. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2023.21\(66\)](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2023.21(66)) [in Ukrainian].
- Maksymchuk, N.P. (1999). *Zmist tsinnisnykh orientatsii v zhyttievo-profesiinomu samovyznachenni maibutnoho pedahoha. Psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. 55-61. [in Ukrainian].
- Maksymchuk, N.P. (2011). *Profesiini tsinnisni orientatsii maibutnoho vchytelia v systemi osobystykh tsinnisnykh orientatsii [Professional value orientations of the future teacher in the system of personal value orientations]*. *Problemy suchasnoi psykhologii: zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykhologii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / Za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufriievoi*. Vyp.12. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. 634-642 [in Ukrainian].
- Ocheretianyi, A.V. (2020). *Formuvannia zhyttievych tsinnosti u studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv SShA ta Ukrainy: dys. ...d-ra filosofii* : 011. Uman. 317. Retrieved from: <https://nauka.udpu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/08/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%9E%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%90.%D0%92..pdf> [in Ukrainian]
- Tkach, T. V., & Bocheliuk, V. Y. ta in. (2009). *Osvitnii prostir osobystosti v ekonomitsi znan: monohrafiia*. Melitop. in-t

- derzh. ta munitsyp. upr. Klasych. pryvat. un-tu. Zaporizhzhia; Kryvyi Rih; Melitopol; Mykolaiv. 172 [in Ukrainian]
- Pomytkina, L.V. (2013). Osoblyvosti hotovnosti studentiv do pryiniattia stratehichnoho zhyttievoho rishennia z profesiinoho samovyznachennia. Pedahohichni protses: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats, 2, 215-225 [in Ukrainian]
- Kochubei, T., & Ocheretianyi, A. (2018). Formuvannia zhyttievych tsinnostei studentiv u USA [J]. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. Poznan, Issue t. 80. nr 3., 43-51. doi: 10.26349/zn.wsb.w.poznaniu.0080.04
- Kochubei, T., & Ocheretyanyi, A. (2017). Sensitivity of students for formula of living values. *Slovak international scientific journal, Bratislava*, Vol. 1. № 12, 21-24. Retrieved from: http://sis-journal.com/wp-content/uploads/2018/01/SIS-journal_12.pdf
- Kasser, T., & Ryan, R. (1993). A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Social Psychology*. 65, 410-422.
- Shealy, C. N. (2016). *Making sense of beliefs and values*. New York, NY: Springer Publishing.
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium. https://www.enqa.eu/wpcontent/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

Nataliia Panchuk

PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Psychology, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi (Ukraine)

LIFE AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE FORMATION OF READINESS FOR FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of the influence of life and professional self-determination on the formation of the personality of a future specialist in early adolescence, readiness for professional activity in the process of studying at a higher education institution.

The author analyzes modern approaches to the process of professional formation of a future specialist in the current conditions of studying in higher education institutions.

The importance of realizing the responsibility for competent design of one's life and professional path in the process of professional development and the formation of such a subjectivity based on the reflection of one's own self-changing is considered.

It has been found that the partnership educational dialogue in the teacher-student system is only an external guide for the latter, directing his/her efforts to find the meaning of his/her life. At the same time, the activation of the reflection mechanism helps to transfer this process to the internal plane, which makes it personally significant. This, in turn, intensifies the construction of various programs of one's life path: personal development, professional formation or career growth, creative expression, development of certain abilities, achievement of harmonious development or spiritual perfection, etc.

It is emphasized that a future specialist should be aware of his/her responsibility for competently designing his/her own life and professional path; take care that the profession he/she has chosen becomes a "matter of life" for him/her, to which he/she will be devoted and about which he/she will care more than about protecting his/her "I".

The life and professional value orientations of respondents are analyzed. It is emphasized that values are motivational competencies, certain guiding and accelerating motives of human behavior, activity, including professional activity.

It is proved that giving a professional orientation to the life aspirations and motives of the behavior of a higher education student is an important moment in the formation of the personality of a future specialist-philologist, the formation of stable life views, professional beliefs.

Key words: life and professional self-determination, professional value orientations, personal value orientations, professional training, life and professional path.

Панчук Наталія Петрівна

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський (Україна)

ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі впливу життєво-професійного самовизначення на формування особистості майбутнього фахівця в ранньому юнацькому віці, готовності до професійної діяльності в процесі навчання в закладі вищої освіти.

Здійснено аналіз сучасних підходів до процесу професійного становлення майбутнього фахівця в сучасних умовах навчання у закладах вищої освіти.

Розглянуто важливість усвідомлення відповідальності за компетентне проектування свого життєвого і професійного шляху в процесі професійного становлення та формування такої суб'єктності, в основі якої покладена рефлексія власної самозміни.

Виявлено, що партнерський освітній діалог в системі «викладач – студент», виступає для останнього лише зовнішнім провідником, який спрямовує його зусилля на пошук сенсу свого життя. Разом з цим, активізація механізму рефлексії сприяє перенесенню цього процесу у внутрішній план, що робить його особистісно-значущим. Це, в свою чергу, інтенсифікує вибудовування різноманітних програм свого життєвого шляху: особистісного розвитку, професійного становлення або кар'єрного росту, творчого самовираження, розвитку тих чи інших здібностей, досягнення гармонійного розвитку або ж духовної досконалості тощо.

Наголошено, що майбутній фахівець повинен усвідомлювати свою відповідальність за компетентне проектування власного життєвого та професійного шляху; дбати про те, щоб обрана ним професія ставала для нього «справою життя», якій він буде відданим і

про яку турбуватиметься більше, ніж про захист свого «Я».

Здійснено аналіз життєво-професійних ціннісних орієнтацій респондентів. Підкреслено, що цінності є мотивувальними компетентностями, певними спрямовувальними і прискорювальними мотивами людської поведінки, діяльності, зокрема професійної.

Доведено, що надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки здобувача вищої освіти є важливим моментом становлення особистості майбутнього фахівця-філолога, формуванні стійких життєвих поглядів, професійних переконань.

Ключові слова: життєво-професійне самовизначення, професійні ціннісні орієнтації, особистісні ціннісні орієнтації, професійна підготовка, життєво-професійний шлях.

How to cite (як цитувати):

Panchuk , N. LIFE AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE FORMATION OF READINESS FOR FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY . *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 12(1), 71–83. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.1.5> [in Ukrainian]

Панчук , Н. ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 12(1), 71–83. <https://doi.org/10.31108/1.2026.12.1.5>

Дата отримання статті: 13.04.2025

Дата рекомендації до друку: 21.012.2025

Дата оприлюднення: 30.01.2026